

“पट्टा” (दांडपट्टा) या शस्त्रास “राज्य शस्त्र” म्हणून घोषित करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: पुवसं २०२४/प्र.क्र.१८/सां.का.३
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
दिनांक : १९ फेब्रुवारी, २०२४

वाचा : संचालक, पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालय संचालनालय, मुंबई यांचे जा.क्र.तंत्र २०२३/राज्य शस्त्र- पट्टा/२३८५, दिनांक १३.०९.२०२३ चे पत्र.

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्राचे आराध्य दैवत असलेल्या छत्रपती शिवाजी महाराजांनी निर्माण केलेले स्वराज्य ही एक जगाच्या इतिहासातील अलौकिक घटना आहे. अटक ते बंगाल पसरलेल्या प्रचंड अशा मराठा साम्राज्याचा पाया छत्रपती शिवाजी महाराजांची युद्धनिती- गनिमी कावा, सह्याद्रीची भौगोलिक रचना व त्यातील दुर्गम किळे, चपळ घोडदळ व पोलादी शस्त्रांचा प्रभावी वापर यांच्या आधारे रचला होता. मराठा शस्त्रांमध्ये ढाल-तलवार, पट्टा, भाला, कट्चार, वाघनखे, धनुष्यबाण, ठासणीच्या बंदुका व तोफा यांचा समावेश होतो.

या शस्त्रांमध्ये “पट्टा” ज्याला सर्वसाधारण भाषेत दांडपट्टा असे संबोधले जाते, हे एक वैशिष्ट्यपूर्ण शस्त्र आहे. सरळ लांब दुधारी पाते व त्यास पकडण्यासाठी असलेला खोळबा म्हणजे संपूर्ण कोपरापर्यंतचा हात पूर्णपणे धातूच्या आच्छादनाने झाकला जाईल, अशी मूठ असणारे शस्त्र म्हणजे “पट्टा” होय. प्राचीन संस्कृत साहित्यात याचा उल्लेख “पट्टीश” असा असून संत ज्ञानेश्वरांनी पट्टा या शस्त्राचा उल्लेख “खड्गलतिका” म्हणजेच वेलीप्रमाणे लवचिक पाते असलेली तलवार असा केलेला आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांचा उल्लेख असणाऱ्या शिवभारत, सभासद बखर व राज्यव्यवहार कोष, अनेक बखरी व ऐतिहासिक साहित्यात “पट्टा” या शस्त्राचा उल्लेख आढळतो. सभासद बखरीमध्ये पट्ट्याचा कुशल वापर करणाऱ्यास “पटाईत” असे संबोधलेले आहे. समकालीन पोवाऱ्यांमध्ये तसेच समकालीन साहित्यातील अनेक घटनांमध्ये मराठा सरदार व मावळ्यांनी “पट्टा” हे शस्त्र वापरल्याचे दिसून येते. छत्रपती शिवाजी महाराज व छत्रपती संभाजी महाराज यांच्या काढलेल्या ऐतिहासिक चित्रांमध्ये त्यांनी “पट्टा” हे शस्त्र हाती घेतलेले दाखविण्यात आले आहे. अनेक आंतरराष्ट्रीय संशोधकांनी “पट्टा” हे मराठ्यांचे आवडते शस्त्र असल्याचे नमूद केले आहे, तसेच राजस्थानातील अलवार येथील संग्रहालयात पट्ट्याची माहिती मराठ्यांचे प्रमुख शस्त्र म्हणून दिलेली आहे. महाराष्ट्रात पट्ट्याचा वापर साहसी खेळांमध्येही होत असून युद्धांबरोबरच समारंभाच्या आणि सणांच्या प्रसंगी दांडपट्ट्याची साहसी प्रदर्शने होत असत. आजही महाराष्ट्रात मर्दानी खेळ या युद्धकला आखाऊयांमध्ये पट्टा हाताळणे शिकवले जाते. अर्थात “पट्टा” चालवणे ही महाराष्ट्राची आजही जिवंत असणारी लोकसंस्कृती आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज व छत्रपती संभाजी महाराज अशा अलौकिक प्रतिभासंपत्र महापुरुषांच्या आणि मावळ्यांच्या जीवनातील “पट्टा” हे शस्त्र

महाराष्ट्राच्या चिरंतन स्मृतीत रहावे, यासाठी “पट्टा” (सर्वसाधारण भाषेत दांडपट्टा) या शास्त्रास महाराष्ट्राचे राज्य शास्त्र म्हणून घोषित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

छत्रपती शिवाजी महाराज यांचा ३५० वा शिवराज्याभिषेक सोहळा व शिवजयंतीचे औचित्य साधून छत्रपती शिवाजी महाराज, छत्रपती संभाजी महाराज तसेच त्यांच्या मावळ्यांनी लढायांमध्ये वापरलेला “पट्टा” (सर्वसाधारण भाषेत दांडपट्टा) हा महाराष्ट्राच्या चिरंतन स्मृतीत रहावा, यासाठी “पट्टा” (दांडपट्टा) या शास्त्रास महाराष्ट्राचे “राज्य शास्त्र” म्हणून या शासन निर्णयाद्वारे घोषित करण्यात येत आहे.

०२. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध असून त्याचा सांकेतांक क्रमांक २०२४०२१९१०३६१६८१२३ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(नंदा राऊत)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई.

मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. उप मुख्यमंत्री (गृह), यांचे , खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन), यांचे , खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. विधानपरिषद सभापती, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधिमंडळ, मुंबई.

मा. विधानसभा अध्यक्ष, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधिमंडळ, मुंबई.

मा. विरोधीपक्ष नेता, विधानसभा/ विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव.

सर्व मा. मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

सर्व सन्माननीय विधानमंडळ सदस्य.

मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.

सचिव, संस्कृति मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली

सर्व अप्पर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

महासंचालक, भारतीय पुरातत्व सर्वेक्षण, नवी दिल्ली.

सर्व विभागीय आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य.

महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई

सर्व पोलीस आयुक्त, पोलीस आयुक्तालय कार्यालये, महाराष्ट्र.

आयुक्त, शालेय शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

सर्व जिल्हाधिकारी, महाराष्ट्र राज्य.

सर्व जिल्हा पोलीस अधिक्षक, महाराष्ट्र राज्य.

सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, महाराष्ट्र राज्य.
सर्व आयुक्त महानगरपालिका, महाराष्ट्र राज्य.
सर्व उप सचिव/अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी, पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
सर्व मुख्याधिकारी, नगरपंचायत/नगर परिषद, महाराष्ट्र राज्य.
संचालक, पुरातत्व व वस्तुसंग्रहालय संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई^१
संचालक, सांस्कृतिक कार्य संचालनालय, मुंबई^२
निवड नस्ती, सां.का.३.